

KARSLI BİLGİN

PROF. DR. M. FAHRETTİN KIRZIOĞLU*

 Yunus ZEYREK

Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, başta tarih olmak üzere Türkolojinin hemen her alanında çok başarılı çalışmalar yapmış ve eser vermiş büyük bir bilimdir. Onun çocukluğunun ilk sene-si, Rus İhtilâli'nin meydana getirdiği çalkantıyı fırsat bilen Ermenilerin bölgeyi kan ve ateşe verdiği hercümerç içinde geçmiştir.

Kırzioğlu, yıllar sonra, o günlerin Kars'ını konu alan **Kanlı Sarık** adlı meşhur bir tiyatro eserinin, 1966'da Necip Fâzıl Kısakürek tarafından yazılmasına vesile olacaktır.

1928 yılında İsmet Paşa İlkokulu, 1931'de Kars Ortaokulu ve 1934'te de Erzurum Lisesinden mezun oldu. **Dede Korkut Kitabı**'yla da lise yıllarında tanıştı.

Liseden sonra bir sene Arpaçay ve bir sene de Posof'ta Maliye Tahsil Müfettişi olarak görev yaptı; bu sırada halk edebiyatı ve bölge âşıklarıyla ilgili hayli malzeme topladı.

1937'de askere çağrılan Kırzioğlu, askerlikten sonra Kars Lisesinde Yardımcı Türkçe Öğretmenliğine başladı. Bu sırada Halkevinin aylık dergisi **Doğuş**'un idaresini üstlendi. Daha önce derlediği halk kültürü verimlerini, bu dergide yayımlamaya başladı. **Doğuş**'taki yazıları ona, yurt çapında haklı bir ün kazandırdı. Yine bu dönemde **Kars** il gazetesinde birçok araştırma yazıları yayımladı.

1941 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde okumaya başladı. Bu öğrencilik yıllarında İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde memurluk yaptı ve Türk Yurdu dergisinde çalıştı.

1941 yılında Ülkü dergisinde çıkan **Dede Korkut Kitabı**'ndaki **Coğrafî İsimler** başlıklı incelemesiyle, ilim âleminin dikkatini çekti. Kırzioğlu, 1952 yılında çıkan **Dede Korkut Oğuznâmeleri** kitabıyla bu sahanın mütehassıslarından biri sayılacaktı.

* Bu makale, 29-31 Ekim 2011 tarihinde Kars'ta düzenlenen Gazi Kars Şehrengizi Sempozyumu'nda sunulan bildirinin özetidir. Bu bildirinin tam metni, Gazi Kars Şehrengizi-Bildiriler Kitabı'nda (Ankara, 2011, s. 185-199) yer almaktadır.

Kırzioğlu, en önemli çalışmasını şöyle ifade etmektedir:

“Kırzioğlu'nun en büyük meslekî hizmeti, Dede Korkut Oğuznâmeleri'nde geçen Kızılırmak başları ve Malatya'dan Hazar Denizi ile Kafkas Dağlarına kadarki coğrafya adlarının haritasını ilk defa yapması (1952); Oğuznâmelerin, eski Urartu (eş anlamında Armenya/ Yukarı-Eller=Oğuz Elleri) ülkesinde, M.Ö. 680 yılında başlayan Türkmen/ Aşkenaz sayılan Sakaların yerleşmesiyle, onların Horasan kolundan gelen Arşaklı/Partlıların (M.Ö. 120 - M.Ö. 35, M.S. 51 - M.S. 428) ve haleflerinin tarih destanları oluşunu 40 yılı aşkın

bir zamandan beri türlü deliller ile yayınlarıyla, Kongre ve Sempozyumlarda isbat edegelmiş olmasıdır.”

Gerçekten de Kırzioğlu'nun bu çalışmaları sahanın ünlü bilginleri tarafından da övülmüştür.

Kırzioğlu, Kars'ta bir Dede Korkut Enstitüsü'nün kurulması için çaba harcadı. Nihayet bu arzusu 1973 yılında meyvesini verdi. Erzurum Atatürk Üniversitesine bağlı bir Dede Korkut Enstitüsü açıldı. Kırzioğlu bu enstitünün, coğrafya, tarih, dil, edebiyat, sosyoloji, sanat ve etnografya ile millî töre yönlerinden yazılı ve ağızda yaşayan izleri, bilim ışığı ile aydınlığa kavuşturmaya çalışmasını; ayrıca o zamanki Sovyet rejimi hedeflerine de hizmet eden Erivan ve Tiflis'te faaliyet gösteren enstitülere muadil ve mukabil olarak bir millî kültür kalesi olarak faaliyet göstermesini arzu ediyordu.

Bu enstitünün kuruluşu, Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümü ile Kars'ın kurtuluşunun 53. Yıldönümünde başlayacak Korkut Ata Şenlikleri ile beraber yapılmıştır.

Kırzioğlu'nu asıl meşhur eden eseri şüphesiz ki **Kars Tarihi**'dir. **Kars Tarihi**, yalnız Kars'ın değil, Doğu Anadolu ve Kafkasya'nın eski asırları hakkında o zamana kadar bilinmeyen birçok bahsi aydınlatmış olmanın yanı sıra bölge tarihçiliğinin de şaheseridir. Eser, bu değerini bugün de korumaktadır.

Kars Lisesinde Tarih Muallimi olan Kırzioğlu, 1951 yılında Diyarbakir Lisesine tayin edildi. Bu şehirde,

eşraf ve aydınlarla çok güzel münasebetler kuran Kırcıoğlu, çevrede sevilen ve sayılan bir kişi olarak temayüz etmiştir. *Diyarbakır Tarihi* müellifi ve *Diyarbakır Turizm ve Tanıtma Derneği* Başkanı olan Avukat Şevket Beysanoğlu'nun uzun yıllar kendisine yazdığı mektuplar elimizdedir.

İkinci Ali Emirî olarak da tanınmış olan Beysanoğlu, 1957 yılında bu şehirden ayrılan Kırcıoğlu ile bağıni koparmamış, onu ziyaret etmiş ve devamlı mektuplaşmıştır.

Bu mektuplarından birinde de onu nasıl aradığını şu cümlelerle ifade etmiştir: "Senin ayrılanla açılan boşluk *bir daha dolmayacak. Bari sık sık bize mektup yaz, bizi galeyana getir de âtil ve bâtil kalmaktan bizi kurtar. Derneğin faaliyetleri senin ilginle kaimdir. Alâkasız kalırsan bu dernek ölür. İtiraf edeyim ki ben bıkmış vaziyetteyim. Senin tahrik ve teşviklerine çok muhtacız."*

Bugün ne yazık ki Diyarbakır'de ne Kırcıoğlu gibi sevilen bir âlim öğretmen ve ne de Diyarbakırlı bir Şevket Beysanoğlu var!

Kırcıoğlu, tarih kaynaklarını ve belgeleri didik didik eden bir bilim adamıydı. Buna paralel olarak soğuk savaş döneminin Rus yayılmacılığı karşısında da tavrı olan bir kişiydi. Çocukluk çağında kendisinin dünyaya geldiği yıllarda yaşanan acıları dinleye dinleye büyümüşü. O, çocukluğunda Kırk Yıllık Kara Günler denilen esaret yıllarının acılarını hem yaşamış hem de o yılları başından beri yaşayan büyüklerini dinlemiş ve etkilenmişti. Dolayısıyla Kars'ın da içinde bulunduğu coğrafyanın, başta Ruslar olmak üzere Ermeni ve Gürcü tarihlerinde ne şekilde anlatıldığını biliyor ve bunlara karşı tavrı alıyordu. Onun bu tavrı, içinde ve dışarıda bazıları tarafından hazmedilemiyordu. Bilhassa başta Zülalyan olmak üzere birçok Ermeni akademisyeni onun tezleri üzerinde tartışma yapmamışlar, işin kolayını seçerek onu *milliyetçi* olmakla suçlamışlardır.

Kırcıoğlu'nun Kars'la ilgili diğer önemli bir kitabı da 1955'te çıkan **1855 Kars Zaferi**'dir. Bu kitap, Kırım Savaşı sırasında, 1853-1856 yılları arasında cereyan eden sekizinci Türk-Rus savaşı sırasında Ahıska, Ardahan ve Kars çevresinde cereyan eden muharebeleri anlatmaktadır. Bu savaşı, bu vukufiyetle anlatan başka bir eser olduğunu zannetmiyoruz. Ruslar, General Muraviev komutasındaki büyük bir orduyla Kars'a saldırmış, yediden yetmişe bütün Karslıların direnişiyile karşılaşmışlardı. Kaleyi ele geçiremeyen

Ruslar, şehri ablukaya aldılar. Açlık, soğuk ve kolera salgınıyla bitkin düşen Karslılar, şerefli şartlarla teslim oldular. Devlet, bu eşsiz kahramanlıklar dolayısıyla Kars'a **Gazi** unvanını verdi ve Kars madalyası çıkardı. Bu hadisenin dünyada yankılanması sonucu Kanada'da Wellington kasabasına da Kars adı verildi. Kırcıoğlu, bununla ilgili de bir broşür yayımladı.

Kırcıoğlu, bir tarihçi olmanın yanında bir halkiyatçı olarak, bölge âşıklarının ve şairlerin manzumelerine de yer vermesi, anlatıma başka bir çeşni kazandırmış ve geniş okuyucu kitlesine nüfuz etmeyi başarmıştır. Bu vadede **Edebiyatımızda Kars** kitabını da zikretmeliyiz. Bu kitap, merkezinde Kars'ın yer aldığı Kuzeydoğu Anadolu'nun 1877-78 Savaşı'ndan (93 Harbi) itibaren sahne olduğu Osmanlı-Rus savaşları sırasında yaşanan acılar ve bu ıstırapların halk şairlerinin şiirlerine yansması şeklinde özetlenebilecek bir muhtevaya sahiptir. Bu bahiste şu hususa da işaret etmeliyiz: Kırcıoğlu'nun, 1934 yılından itibaren bölgede yaptığı resmî ve ilmî seyahatlerde topladığı halk edebiyatı malzemesi, kültür ve edebiyatımıza tarifsiz ölçüde katkı sağlamıştır. Kısaca denilebilir ki, onun bu gayreti olmasaydı biz, başta Çıldırlı Şenlik, Posoflu Zülâlî ve Müdamî, Kağızmanlı Hıfzî ve Cemal Hoca, Narmanlı Sümmanî, Yusufelili Huzurî ve Bardızlı Nihanî başta olmak üzere bölge âşıklarını da bugünkü ölçüde bilemeyecek, onların eşsiz deyiş ve destanlarından mahrum kalacaktık. Bölge âşıklarını bilim ve kültür dünyasıyla tanıştıran, tanıtan ve onların birer şöhrat olmasının yolunu açan da odur.

Gönül ister ki bu çalışmalar, Kars Valiliği ve Kafkas Üniversitesi iş birliği ile basılarak genç nesillere sunulsun.

Biz burada merhum Kırcıoğlu'nun Kars'a dair sadece birkaç kitabından bahsettik. Onun sırf Kars'la ilgili çalışmaları esaslı bir değerlendirmeye tabi tutularak bir doktora çalışmasına konu olacak değerdedir. Bu da herhalde Kafkas Üniversitesi'ndeki arkadaşların işi olsa gerektir.

Prof. Kırcıoğlu, uzun yıllar liselerde tarih öğretmenliği ve Millî Eğitim Bakanlığı merkez teşkilâtında görev yaptı. 1966'da MEB Arşiv Dairesi'nde Müdür Yardımcısı iken Türk Ansiklopedisi'nde de uzman olarak çalışıyor ve bu ansiklopediye makaleler yazıyor. Yine bu memuriyeti sırasında bir yandan da Ankara Üniversitesi DTCF'de Prof. Akdes Nimet Kurat yönetiminde, **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi** konulu doktora çalışmasını yürütüyordu. Bu çalışmasını

1967'de tamamladı ve bu senenin sonbaharında, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başladı. Bu arada Ermenilerin Kars ve çevresinde yerli ahaliye yaptıkları zulümleri araştırdı, inceledi; bu konuda konferanslar verdi ve makaleler yayımladı.

Kırzioğlu, 1972-1973 tarihlerinde bir süre Fransa'da kaldı. **Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar** adlı teziyle, 18 Kasım 1975 tarihinde *Orta Çağ Tarihi Doçenti* oldu. Uzun yıllar bu fakültenin Tarih Bölümü Başkanlığını yürüttü. 1980 Kasımından itibaren altı ay Lefkoşa'da kalıp Kıbrıs'taki Türk-İslâm kitabelerini inceledi. Bu arada Lefkoşa Özel Türk Üniversitesinde İnkılâp Tarihi dersleri verdi.

Kırzioğlu, bir Orta Çağ Tarihi mütehasısı olmakla beraber yakın tarihin çok önemli safhalarını da incelemiş ve gün yüzüne çıkarmıştır. Bu alanda akla ilk gelen çalışmaları Şeyh Şamil, Erzurum Kongresi ve Kâzım Karabekir üzerine yaptığı çalışmalarıdır. Dağıstan Türkçesiyle 1824-1855 yılları arasında yazılan ve Şeyh Şâmil'in gazalarını anlatan **Tarihçe-i Gazavat-i Dağıstan**, Hocanın çalışması sonucu Türk okuyucusuna ulaşmıştır.

Şark Fatihisi olarak bilinen ve İstiklâl Savaşımın zaferle sona ermesinde büyük payı olan **Kâzım Karabekir**'i çok severdi. Onu sağlığında evinde ziyaret etmiş; Karabekir ailesiyle yakın ilişkileri sonucu bütün ailenin teveccühünü kazanmıştı. Muhtelif yayın organlarında çıkan yazıları bir tarafa, sonraki yıllarda merhum Paşayla ilgili bir de kitap yazmıştır.

Prof. Kırzioğlu'nun Kars'la ilgili çok önemli çalışmalarından biri de şüphesiz **Anı Şehri Tarihi**'dir. Ermeni, Rus ve Avrupa tarihçilerinin özel bir önem atfettikleri bu şehrin tarihiyle ilgili olarak Türk akademik

çevrelerinde yapılan en ciddi çalışmayı Kırzioğlu'nun yaptığı söylenebilir. Ama üzülecek belirtelim ki tarih şuuruyla Türk ve dünya coğrafyasından hâlâ habersiz olan entelektüel çevreler, bu konuda da Ermeni tezlerinin tesiri altındadır.

<http://www.ani.gov.tr> adresindeki resmî web sitesinde yer alan metinler, Kırzioğlu'nun **Anı Şehri Tarihi** ve konuyla ilgili diğer makaleleri ışığında yeniden düzenlemelidir.

Prof. Kırzioğlu, birçok dernek ve cemiyetin faal üyesiydi. Fakat bunlar arasında şüphesiz Türk Tarih Kurumu ayrı bir yere sahipti. Fakat Kurumun, bazı önemli kaynakları zamanında yayınlamamsından dolayı sitem ederdi. Meselâ Kuzeydoğu Anadolu ve Kafkasya tarihi açısından çok önemli gördüğü *Kartlis Çxovreba-Gürcistan Tarihi* ile **Şerefname** bunlardandır.

Prof. Kırzioğlu, Türk bilim hayatının çok önemli şahsiyetlerinden biriydi. Türkolojinin hemen her sahasında birinci sınıf eserler vermiştir. Ömür boyunca hürmet ve minnetle andığına şahit olduğum Hocası Prof. Zeki Velidî Togan ile Doktora Hocası Prof. Akdes Nimet Kurat başta olmak üzere İbrahim Kafesoğlu, Orhan Şâik Gökyay, İsmail Hâmi Danişmend, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Osman Turan, Ahmet Caferoğlu, Şefik Can, Pertev Nailî Boratav, Faruk Sümer, Hamit Zübeyir Koşay, Cahit Öztelli, Necati Akder, Rıfki Salim Burçak, Bekir Kütükoğlu, M. Altay Köymen, Tarık Zafer Tunaya, Nejat Diyarbakirli, Mirza Bala, M. Âdil Özder ve daha nice âlim, onun dost ve arkadaş çevresiydi.

Biz burada daha ziyade Kars'la ilgili çalışmalarına işaret ettik. Hâlbuki o yurdun değişik yerleriyle ilgili araştırmalar da yapmış, çok değer verdiği bölge tarihçiliğine eşsiz hizmetlerde bulunmuştur. Kıbrıs'tan Kafkasya'ya, Van'dan Rize'ye, Bingöl'den Malatya ve Adıyaman'a, Diyarbakır'dan Erzurum ve Gümüşhane'ye uzanan geniş coğrafya, onun çalışmalarına yansımıştır. Bu bölgenin tabii bir uzantısı olan Ahıska ve 1944 yılında sürgüne gönderilen Ahıska Türkleriyle ilgili ilk yazı da Kırzioğlu'nun kaleminden çıkmıştır.

Şu hususu bilhassa belirtmek isteriz ki Kars, Prof. Kırzioğlu'nu unutmamalıdır. Hatta Kars'a adanmış bir ömrün ismi olan Kırzioğlu, bu şehre damgasını vurmalıdır. Üniversite, Belediye ve Valilik başta olmak üzere Kars'ı yönetenlerin bu konudaki sorumluluklarını unutmayacaklarını ümit ediyoruz.